

NUTQ FAOLIYATI TURLARINI O'RGANISH

Andijon davlat chet tillari insituti

Xorijiy til va adabiyoti Nemis tili yo'nalishi

402-guruh talabasi **Abdullajonov MuhammadSardor**Ilmiy rahbar: **Qodirova Nargiza**

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq faoliyatining psixologik, lingvistik va kommunikativ xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Nutq faoliyati og'zaki, yozma, ichki, tashqi, dialogik, monologik kabi ko'plab turlarga ajratilib, ularning amaliy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, kreativ va reproduktiv nutq shakllari orqali fikr ifodalash va muloqot samaradorligi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Nutq faoliyati, og'zaki nutq, yozma nutq, ichki nutq, dialogik nutq, monologik nutq, kommunikativ kompetensiya, kreativ nutq, reproduktiv nutq, psixolingvistika.

Abstract: This article explores the psychological, linguistic, and communicative aspects of speech activity. Various types of speech — including oral, written, internal, external, dialogic, and monologic forms — are discussed in terms of their functional roles. Special attention is given to creative and reproductive speech as tools for effective expression and communication.

Keywords: Speech activity, oral speech, written speech, internal speech, dialogic speech, monologic speech, communicative competence, creative speech, reproductive speech, psycholinguistics.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются психологические, лингвистические и коммуникативные особенности речевой деятельности. Анализируются различные её формы: устная, письменная, внутренняя, внешняя, диалогическая и монологическая речь. Особое внимание уделяется креативной и репродуктивной речи как средствам эффективного выражения и общения.

Ключевые слова: Речевая деятельность, устная речь, письменная речь, внутренняя речь, диалогическая речь, монологическая речь, коммуникативная компетентность, креативная речь, репродуктивная речь, психолингвистика.

Nutq faoliyati inson tafakkuri, ongli xatti-harakatlari va muloqot jarayonining uzviy qismidir. U insonning fikr almashinuvi, axborot uzatishi va ijtimoiy aloqalarini amalga oshirish vositasi sifatida til tizimining amaliy ko‘rinishidir. Nutq faoliyati — bu tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash jarayoni bo‘lib, u psixologik, fiziologik va lingvistik omillarning o‘zaro ta’sirida shakllanadi.

Nutq faoliyatining turlari odatda ikki asosiy ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: og‘zaki va yozma. Og‘zaki nutq gapirish va tinglash orqali amalga oshadi. Bu turdagi faoliyat bevosita muloqot jarayonida yuzaga keladi va ko‘pincha tezkor fikr almashinuvi, hissiy ta’sirchanlik va o‘zaro aloqadorlikni ta’minlaydi. Yozma nutq esa yozish va o‘qish orqali namoyon bo‘lib, fikrlarni puxta, grammatik jihatdan to‘g‘ri va mantiqan mukammal ifodalashga imkon beradi. Yozma nutqda til birliklarini ongli tanlash, tahrirlash va tuzatish imkoni mavjud bo‘ladi.

Bundan tashqari, nutq faoliyati tashqi va ichki ko‘rinishlarda ham mavjud bo‘ladi. Tashqi nutq — bu eshitiladigan yoki yozuvda ifodalangan so‘zlashuv, ichki nutq esa odam ongida shakllanuvchi, lekin tashqi ifodaga ega bo‘lmagan tafakkur vositasidir. Ichki nutq fikr yuritish, rejalashtirish, muammolarni hal qilish jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

Nutq faoliyatining yana bir muhim jihati — bu uning maqsadga yo'naltirilganlik darajasidir. Rasmiy, norasmiy, interaktiv va reflektiv nutq turlari maqsadga qarab farqlanadi. Masalan, rasmiy nutq rasmiy nutqiy holatlarda qo'llanilsa, reflektiv nutq shaxsiy fikr va his-tuyg'ularni ichki tahlil qilishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Zamonaviy psixolingvistika nuqtayi nazaridan, nutq faoliyatini tahlil qilishda produktiv va reseptiv ko'nikmalarga e'tibor qaratiladi. Gapirish va yozish — bu produktiv, ya'ni fikrni yaratishga oid faoliyat turlari; tinglash va o'qish esa reseptiv, ya'ni tayyor axborotni qabul qilish bilan bog'liq faoliyat shakllaridir. Nutq faoliyatini samarali rivojlantirish uchun metodik yondashuvlar, bosqichma-bosqich o'qitish, ijtimoiy muhit va shaxsiy motivatsiya muhim omillar hisoblanadi. Nutqning rivojlanishi o'quvchilarning nafaqat til ko'nikmalarini, balki fikrlash qobiliyatini, tushunish va ifodalash darajasini ham oshiradi.

Nutq faoliyatini chuqur o'rganish uchun uni faqat grammatik, fonetik yoki uslubiy jihatdan emas, balki uni vujudga keltiruvchi ichki jarayonlar orqali ham tahlil qilish muhimdir. Inson til vositalarini qo'llash orqali tashqi olamni aks ettiradi, ichki kechinmalarini bildiradi va o'z ijtimoiy pozitsiyasini ifodalaydi. Bu jarayon, albatta, turli nutq turlarining shakllanishi va qo'llanishi bilan bog'liq. Nutq faoliyatining turlari nafaqat og'zaki va yozma shakllarga, balki reproduktiv (qayta ifodalovchi) va kreativ (yaratuvchan) shakllarga ham ajratiladi. Reprodutiv nutq — bu mavjud axborotni takrorlash yoki qayta aytishdan iborat bo'lib, eshitilgan yoki o'qilgan ma'lumotni qayta tuzishda ishlatiladi. Kreativ nutq esa insonning o'ziga xos fikrini, mulohazasini yangicha shaklda ifodalashga yo'naltirilgan bo'ladi. Yozuvchi, notiq, jurnalist yoki oddiy suhbatdosh tomonidan yangi g'oya yoki yondashuv bildirilar ekan, aynan kreativ nutq faoliyati yuzaga chiqadi.

Nutq faoliyatining yana bir muhim tomoni — bu dialogik va monologik shakllaridir. Dialogik nutq ikki yoki undan ortiq kishining fikr almashuvi shaklida kechadi. Unda savol-javob, tasdiq va rad etish, aniqlashtirish kabi kommunikativ

harakatlar faol ishtirok etadi. Monologik nutq esa bir kishining davomli va izchil bayoni orqali ifodalanadi — masalan, leksiya, nutq, ma'ruza yoki hikoya kabi shakllarda. Ushbu nutq turi ko'proq tayyorgarlikni, fikrlar ketma-ketligini, mantiqiy izchillikni talab qiladi. Nutq faoliyatining samarali kechishi uchun insonning nutqiy kompetensiyasi — ya'ni tilni to'g'ri, mazmunli, muloqotga mos ravishda qo'llay olish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Bu kompetensiya grammatik bilimlardan tashqari, kommunikativ mahorat, stilistik sezuvchanlik, muloqot etikasini tushunish va ijtimoiy kontekstni hisobga olish kabi ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi.

Bugungi globallashuv sharoitida ko'p tillilik va madaniyatlارaro muloqotga tayyorlik ham nutq faoliyatining yangi qirralarini ochmoqda. Har bir til o'z madaniyatini, axloqiy va estetik qadriyatlarini aks ettirganligi uchun, til vositalaridan foydalanishda madaniy tafovutlarni inobatga olish ham muhim omilga aylanmoqda. Shunday qilib, nutq faoliyati — bu ko'p qirrali, murakkab va doimiy rivojlanib boruvchi jarayondir. U inson shaxsi, ijtimoiy tajribasi va tafakkurining mahsuli bo'lib, nafaqat bilim olish va uzatish, balki ijtimoiy hamkorlik va o'zini anglash vositasi sifatida ham faoliyat ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.
(Tilshunoslik atamalari lug'ati. Nutq va til farqlari, lingvistik asoslar haqida.)
2. Zimnyaya I.A. Psychology of Speech. — Moscow: Moscow State University Press, 1985.
(Nutqning psixologik asoslari, ichki va tashqi nutq faoliyati haqida.)
3. Yuldashev M., Inoyatova S. Nutq madaniyati va uslubiyati. — Toshkent: O'zbekiston, 2020.
(O'zbek tilida nutq madaniyati, uslubiy ifoda vositalari haqida zamonaviy qo'llanma.)

4. Vygotsky L.S. Fikrlash va nutq. — Toshkent: Fan, 1983.
(Psixolingvistikaning klassik asari, tafakkur va nutq aloqasi haqida.)
5. Hasanov B. Psixolingvistika asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
(Nutq faoliyatining psixologik, lingvistik asoslari bo'yicha o'zbek tilida darslik.)